

městnanosti, srovnání dynamik pracovního trhu, dopad legislativní ochrany zaměstnanosti na výstupy pracovního trhu a role institucí trhu práce, sociálního dialogu a daňové zátěže práce při vysvětlení vývoje pracovního trhu.

Empirická analýza používající multivariacních metod někdy dospívá k překvapivým výsledkům. Na rozdíl od západních zemí, kde pohyb pracovních sil sleduje hospodářský cyklus, v transformačních zemích dochází spíše k anti-cyklickému vývoji. Zatímco ve vyspělých zemích lidé mění zaměstnání v obdobích, kdy ekonomika roste, v transformujících se zemích si – z důvodu převládající nejistoty – své zaměstnání drží a mění je pouze pod tlakem, k němuž dochází v období recese (s. 82–84). Zatímco na Západě nemá sociální ochrana pracovníků na zaměstnanost žádný významný negativní vliv, v reformních ekonomikách má vliv spíše kladný – větší ochrana vede k vyšší účasti na formálním pracovním trhu (s. 124–136).

Autorky docházejí k závěru, že „východní“ trhy práce prodělaly velké proměny a značně se přizpůsobily „západním“ institucím a normám. Avšak mnohé problémy přetrvávají, často ve skryté formě. Nestačí jen mít standardní instituce, musí také být standardním způsobem užívány. Zde působí jako limitující faktor neformální ekonomika, která může výrazně pokřivit účinnost opatření na podporu zaměstnanosti. Autorky o existenci tohoto fenoménu vědí (s. 10 a jinde), ale nemohou jej z pochopitelných důvodů zahrnout do svých analýz. Jsou si také dobře vědomy nízké úrovně vymahatelnosti legislativy na ochranu zaměstnanosti, která může nakonec hrát důležitější roli než to, jak silná je tato regulace (s. 141).

Předností standardní ekonomické analýzy založené na statistických datech týkajících se trhu práce je metodologická solidnost a srovnatelnost. Její silné stránky se v knize projeví např. v odhalení paradoxu ekonomického růstu a pohybu pracovních sil v reformních zemích. Avšak vzhledem k omezené vysvětlující hodnotě statistických dat v tomto okruhu zemí by měly být do analýzy

zahrnuty také „sociologické“ proměnné – např. postoje pracovníků a jejich strategie zvládání situací. Vytváření pracovních příležitostí v transformačních zemích netrpí jen nedostatkem kapitálu, nízkou úrovní kvalifikace a vysokými odvody ze mzdy, ale také chybějícími „subjektivními“ motivacemi, jejichž zkoumání překračuje záběr ekonomické analýzy.

Po všech stránkách zajímavá a poučná kniha, podložená rozsáhlou empirickou evidencí, představuje důležitý příspěvek k analýze a formulaci politik pracovního trhu v transformačních zemích v průběhu procesu jejich vstupu a další integrace do EU. Nejenže shrnuje dosavadní znalosti, ale přináší nová komparativní zjištění a otevírá nové cesty pro zkoumání palčivého problému nezaměstnanosti v tržních ekonomikách procházejících procesem transformace. Zůstane však jen výzvou, pokud na ni nebude navazovat národní výzkum specifických problémů a politik.

Jiří Večerník

Milan Znoj (ed.): Šance otevřené společnosti. K počtě Karla R. Poppera

Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica 3/1999. Studia Philosophica XIII. Praha, Karolinum 2002, 116 s.

U příležitosti 100. výročí narození K. R. Poppera vydala skupina autorů působících na poli společenských věd sborník kratších studií, jenž je věnován jednomu z klíčových témat díla tohoto myslitele, a to otevřené společnosti. V souladu s mnohostranností tohoto autora nalézáme i v autorském kolektivu sborníku vydaného na jeho počest vedle filozofů politology, sociologa a autory, jejichž zájem mezi těmito disciplínami osciluje. Vedle ryze akademických odborníků jsou zde i ti, kdo se aktivně účastní politického života, a v neposlední řadě zkušený publicista. Popperova idea otevřené společnosti je tak zkoumána z různých zorných úhlů a v rozmanitém kontextu.

Nenalezneme zde bohužel žádnou informaci o tom, jak sborník vznikl. Některé texty (explicitě se to dozvídáme jen o Havelkově) pravděpodobně vznikly při jiné příležitosti, některé jsou asi původními příspěvky pro konferenci, kterou pod názvem „Idea otevřené společnosti v teoretické reflexi“ uspořádal na podzim roku 2001 Ústav politologie FF UK spolu s Oddělením morální a politické filozofie Filozofického ústavu Akademie věd ČR. Sborník zahrnuje deset textů, z nichž první je především informativní (Moural), téměř polovina je vedena spíše v teoretické rovině (Parusniková, Znoj, Hrubec, Barša), dva představují teoretické analýzy dovedené do roviny aktuálních politických úvah (Musil, Novák) a tři jsou věnovány ideji otevřené společnosti v prakticko-politické sféře (Havelka, Žák, Profant). Toto členění ovšem neodpovídá jejich pořadí ve sborníku; záměr byl asi jiný (čtenářům však zůstal utajen).

Stať Josefa Mourala *Otevřená společnost: geneze a kontext* je vhodným úvodem celého sborníku, neboť informuje o tom, jak Popperova *Otevřená společnost* v letech 1936–1945 postupně vznikala. Autor v této souvislosti pohotově využil monografie M. H. Hacoheha, jež rovněž vyšla v roce Popperova výročí. Sdělná a dobře strukturovaná informace je osvěžena postskriptem, jež autor věnoval epizodě ze začátku 50. let, kdy se Popper snažil získat místo na University of Chicago, což se mu nakonec nezdařilo. Zřejmě mimo jiné i v důsledku zákulisních intrik nevyhýbajících se ani vědeckému světu.

Sociolog Jiří Musil si ve svém příspěvku položil otázku „Který druh historicismu kritizoval Karl Popper?“. Jak nadpis, tak větší část studie (kapitoly 1–4) odkazují spíše k *Bídě historicismu* (jež v seznamu literatury sice absentuje, nicméně autor na ni dvakrát odkazuje) než k *Otevřené společnosti*. Základní myšlenka textu však s tématem otevřené společnosti silně rezonuje. V závěrečné pasáži (s. 33–38) autor upozorňuje, že v současné době se začíná dařit třetímu proudu historicismu, jenž údajně unikl pozornosti Poppe-

rově a nadále uniká „pozornosti analytiků historicismu“. Musil ho charakterizuje jako svého druhu radikální „anti-naturalistický historicismus, který není založen na Hegelově filozofii dějin“, ale v jeho pozadí stojí různé verze romantické filozofie. Tato větev historicismu „kladla důraz na jedinečnost, zejména na národní, na specifčnost kultur, na relativní poznání hodnot, na skutečnosti, které lze poznat pouze intuicí“ (s. 37). Podle autora názoru tyto myšlenky potenciálně ohrožují otevřenou společnost, a to jednak v postkomunistických zemích, kde mohou v neústrojném spojení s neoliberalistickými postoji vést k politickému chaosu, radikálnímu relativismu a hospodářskému i politickému populismu. Tento „třetí proud“ historicismu je však stejně důležitou součástí – chtělo by se říci nově vznikající ideologie (Musil však tohoto pojmu nepoužil) – hledání nových identit, které živí nacionalismus probouzející se v západní části Evropy. Hrozba nového totalitarismu není v žádném případě odvrácena a „aktivně kritizovat nové formy historicismu“ je tak nadále aktuální (ibid.).

Milan Znoj ve své stati *Kritický racionalismus z morálního hlediska* předkládá zajímavou úvahu o vztahu „rozumu a hodnot v Popperově teorii otevřené společnosti“ (s. 46). V této souvislosti hovoří o dvojí normativitě Popperovy teorie: „jednak s ohledem na cíle (odstraňování zla, J. Š.), jednak s ohledem na racionální metodu jejich posuzování“ (s. 48). Autor ukazuje, že i „morální hledisko vázané na metodu“, tedy racionální metoda sama, „ztělesňuje určité morální hodnoty – jako je svoboda, rovnost, tolerance k druhému názoru, schopnost slyšet argumenty druhých ... atd.“ Tyto hodnoty jsou pak „podmínkami toho, aby racionální metoda v politice mohla vůbec fungovat“ (s. 48). Bylo by možná zajímavé konfrontovat tuto interpretaci Poppera s Habermasovou komunikativní etikou.

Stať politologa Miroslava Nováka *Popper a Schumpeter: dvě neklasické teorie demokracie* je čtenářům Sociologického časopisu zajímavým se o tuto problematiku známa. Rozšířená verze tohoto textu zde totiž byla publiko-

vána loni (Sociologický časopis, 2003, 39 (1): 11–36).

Zuzana Parusniková připomíná jednotu Popperova metodologického přístupu k přírodním a společenským vědám a zdůrazňuje provázanost jeho politické filozofie s jeho filozofií vědy, jež od sebe bývají často oddělovány. To podle názoru autorky „ochuzuje interpretaci jeho pohledu jak na společnost, tak na vědeckou metodu“ (s. 65). Ve své stati *Otevřená společnost – otevřené myšlení* se zaměřila na koncepty racionální nejistoty a lidské omylnosti a jejich prostřednictvím ukazuje hlubokou provázanost Popperovy epistemologie s koncepcí otevřené společnosti. Model racionální nejistoty i koncepce otevřené společnosti jsou založeny na kritice jakožto „jediném racionálním způsobu posuzování jakékoli skutečnosti“ a zároveň stojí v pozadí ideje falzifikace, která je „jediným racionálním způsobem hodnocení (jak na poli vědy, J. Š.), tak na poli společenské teorie“, a to ve smyslu nikdy neustávajícího „podrývání autority daných schémat a praktik“ (s. 69–70). Závěrečná úvaha o přednostech Popperovy teorie společnosti (důraz na svrchovanou hodnotu jedince, realismus a dějinný optimismus) vrcholí provokativní otázkou, zda by nebylo možné najít zajímavé paralely mezi Popperovým dílem a Fukuyamovým koncem dějin; autorka ji však nechává otevřenu.

Filozofická studie Marka Hrubce *Hegelovské předpoklady otevřené společnosti* představuje svého druhu kontrapunkt ke stati Musilově. Je pokusem o revizi vztahu Popperovy politické filozofie k Hegelovi. Tematicky se také částečně váže ke stati Znojově. I Hrubec se totiž zaměřil na požadavek postupného zmírňování lidského utrpení, a to především tím, že vlády mají představovat záruku svobody pro všechny (mimo jiné i zajištěním všeobecně přístupného vzdělání). Popper v jeho interpretaci kritizuje na jedné straně libertariánské pojetí neomezené svobody a na straně druhé kolektivistický totalitarismus. V tomto ohledu má údajně blízko k egalitárnímu neboli sociálnímu liberalis-

mu, jenž „není nehostinný vůči hegelovské koncepci pospolitosti ...“ (s. 79), což autor této úvahy ukazuje na pozadí interpretace Hegela v pracích J. Rawlse a Ch. Taylora. Na rozdíl od Musila se domnívá, že „uznání různých autentických životních forem neboli kulturních identit umožňuje spjatost silných hodnocení občanů s hodnotami politické pospolitosti. Právě tato sebeidentifikace se může rozvinout ve smysl pro obecné dobro pospolitosti, pro závazek této pospolitosti, a tím také v politickou participaci jedinců na rovině politické. Pouze touto cestou je možné zabránit postupující fragmentaci sociálního a politického života.“ Odtud pak dospívá k závěru, že „Popperovi následníci, kteří budou vstřícní reformulaci Popperovy liberální koncepce otevřené společnosti prostřednictvím Hegelova pojetí pospolitosti, se budou ubírat jistě správným směrem“ (s. 83).

Se statí Hrubcovou, jenž, jak bylo řečeno, vztáhl Poppera též k Rawlsovi, věcně souvisí práce Pavla Barši *Rawls v postkomunistické Evropě aneb příběh krátkého kouzlení s hořkým koncem*. Ve sborníku je však uvedena až jako poslední. Snad proto, že v ní o Popperovi není ani zmínka.

Zbývající tři příspěvky tvoří blok, který by mohl nést název „Popper a politické problémy západního světa“. Miloš Havelka přepracoval pro potřeby sborníku více méně osvětovou přednášku *SPD a kritický racionalismus Karla R. Poppera*, jejímž hlavním tématem je diskuse čelných představitelů Sociálně demokratické strany Německa o Popperově kritickém racionalismu, která proběhla v druhé polovině sedmdesátých let minulého století. Součástí této informace je i velmi instruktivní výklad základních pojmů Popperovy teorie (pojetí kritiky, koncepce falibilismu a koncept falzifikace), o nichž němečtí sociální demokraté diskutovali. V pozadí diskusí stála snaha aktualizovat politický program a strategie jeho prosazování. V závěru Havelka zdůrazňuje, že diskuse „přispěla k prosazení požadavků racionálního pročišťování jak vnitrostranických diskurzů, tak i politických diskusí na veřejnosti. Připomněla, že je

třeba zprůhledňovat procesy politického rozhodování a politickou argumentaci neustále vystavovat fallibilistickým nárokům", což by jistě neuškodilo ani naší politické scéně (s. 95).

Václav Žák se ve své třístránkové úvaze *Historická podmíněnost otevřené společnosti* zaměřil na údajnou tendenci používat koncepci otevřené společnosti normativně, tzn. chápat ji jako racionální projekt ve společnostech strádajících nedostatkem demokracie. V této souvislosti formuluje i určité kritické výhrady vůči některým Popperovým výročkům publikovaným v periodiku *Economist* v roce 1988 (*Popper on Democracy: The Open Society and its Enemies Revisited*). Hypotéza, že „hluboce polarizovaná společnost (nejen politicky, ale třeba i nábožensky či nacionálně, J. Š.) si nemůže udržet demokratické instituce, snad jen jako protektorát“ (s. 100), je nepochybně zajímavá a stála by za hlubší rozbor i diskusi.

V podobně stručném textu (taktéž zhruba tři strany) *Otevřená společnost a moc televize* se Martin Profant zamýšlí nad krátkou Popperovou esejí o moci a nebezpečí televize publikovanou krátce před jeho smrtí. Profant poukazuje zejména na určitý rozpor v Popperově charakteristice současné televize, v jejímž rámci na jedné straně poukazuje na kvalitativní úpadek její produkce, jenž je důsledkem zvráceného vlivu konkurence, a na straně druhé upozorňuje na závažné nebezpečí spočívající v možnosti masové politické indoktrinace, která ohrožuje demokracii. Tyto dvě roviny Popperovy kritiky televize si podle autora protiřečí. Na jedné straně totiž konkurence údajně vylučuje možnost existence monolitní televize kontrolované totalitní mocí. Na straně druhé nemožnost konkurence v totalitním režimu svým způsobem zkvalitňuje televizní produkci (oprotištění od konkurenčního tlaku měli tvůrci v totalitní televizi „čas na kvalitnější zpracování některých ideologicky neutrálních pořadů...“, s. 104).

Zde si nemohu odpustit krátkou poznámku. Vztah televize a demokracie je ne-

pochybně významným, zajímavým a rozhodně nikoli jednoduchým problémem, jemuž se věnuje řada autorů daleko podrobněji. Popper si ve své krátké esejí podle mého názoru nekladl za cíl tento složitý problém prozkoumat zevrubně, natož pak vyřešit. Ústředním tématem zde byl spíše problém osobní odpovědnosti a možnosti vzepřít se diktátu zvrácené konkurence. Etickou komisi, o níž ve stati hovoří a která je předmětem Profantovy kritiky, Popper míní především jako institucionální zázemí etického kodexu sdělovacích prostředků, za jehož ustavení plédoval, neboť v něm viděl zbraň, která by tvůrcům a ostatním pracovníkům sdělovacích prostředků umožnila snáze vzdorovat mašinérii mediálního průmyslu.

Co říci na závěr? Stejně jako tvorba a život K. R. Poppera, tak i sborník vydáný k jeho počtě pokrývají značnou šíři teoretických i praktických problémů. Po prvotním tápání, a přiznám se i rozpacích, jsem postupně dospěl k závěru, že mám před sebou pozoruhodnou publikaci. Sborník totiž – možná i díky tomu, že zřejmě vznikl spíše ad hoc, než s jasným plánem – představuje zajímavou a podnětnou četbu pro široký okruh zainteresovaných laiků i odborníků. Laické veřejnosti, které leží na srdci osudy lidstva, není nikdy zbytečné připomínat, že dobro nelze nikomu vnutit a že svoboda neznamená pro všechny totéž. Z tohoto hlediska lze sborník vřele doporučit i protagonistům naší politické scény, a to v celém jejím spektru. Studenti a další, kdo se chtějí seznámit s myšlenkami tohoto klasika, zde naleznou srozumitelný výklad základních pojmů a myšlenek jeho politické filozofie a filozofie vědy. Konečně odborníkům nabízí příležitost znovu prožít základní poselství Popperova díla, totiž že pravda znamená věčné hledání.

Jadwiga Šanderová